

PHARE-projekt a magyarországi klasszifikációról

A klasszifikáció korántsem új a magyar büntetés-végrehajtási szakemberek számára. A befogadás, a megismerés, a kezelés differenciálása, egyéni-ésítése szorosan kapcsolódik e fogalomhoz. A PHARE testvér kapcsolati projekt célja, hogy kísérleti jelleggel egy, a jelenleg működőtől eltérő szemléletű, szerkezetű, a miénknél részletesebb és egységes felmérési, osztályozási rendszert honosítson meg, adaptálva azt a magyar viszonyokhoz. A tanulmány szerzője, Theo van Maanen – aki korábban hosszú éveken át egy fiatalkorú intézet vezetője volt – holland partnereink részéről koordinálja a közös feladat végrehajtását. Fontosnak éreztük, hogy Maanen úr írásában a fordítás inkább az eredeti holland szakkifejezéseket, mintsem a magyar szóhasználatot tükrözze. [A szerk.]

Bevezetés

Amikor a magyar Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága támogatást kért az Európai Uniótól a magyar börtönök túlszűfoltóságának enyhítésére, a kérés meghallgatásra talált, amit támogatási hajlandóság is kísért: az új fiatalkorú intézet építési költségeinek (részleges) fedezésében. Az Európai Uniónak azonban volt egy kikötése. Azt kérték a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságától, hogy olyan projektet alakítsanak ki, amely megfelel az európai börtön-szabványoknak. Így vette kezdetét a „Börtönbeli körülmények javítása a fiatalkorú bűnelkövetők hatékonyabb reszocializációja érdekében” [Improving Prison Conditions for better Re-socialization of Juvenile Offenders] elnevezésű projekt. Ez az ún. PHARE-projekt 2003 áprilisa óta van érvényben.

A PHARE-projekt három részből áll: a klasszifikáció (elítelt-osztályozás) bevezetése, a rehabilitáció beindítása és konferencia szervezése a fiatalkorúakat fogvatartó börtönök, a probációs szervek és a civil szervezetek közötti kapcsolatok javítása céljából. A konferenciára 2004 márciusában kerül sor.

A rehabilitációval foglalkozó rész három képzési programot vezet be a fiatalkorú fogvatartottak részére:

- képzés az egészséges élet minden aspektusáról, ideértve a nemi életet és a kábítószer-függőséget,
- képzés a társadalmi készségekről, úgymint kommunikáció, az agresszió féken tartása és az eltökéltség,
- EQUIP-képzés – partnerszintű képzés a szociális készségekről, az indulatok korában tartásáról és az erkölcsi döntésekről.

Jóllehet a projekt elsősorban a fiatalok elkövetőit célozza meg, a projektben alkalmazott klasszifikáció a felnőtt elítélteket is érinti. Ennek az a magyarázata, hogy a klasszifikáció minden elítéltprogram alapja.

Ez a cikk olyan kérdésekre ad választ mint: Mi a klasszifikáció? Miért hasznos a klasszifikáció a börtön és állomány számára? Milyen lehetőségeket kínál a klasszifikáció a börtönrendszer részére? Az írás ezen kívül történeti áttekintést ad a klasszifikáció fejlődéséről a nyugat-európai országokban. A cikk arra is rámutat, hogy a klasszifikáció kevés erőfeszítéssel bevezethető a magyar börtönökben, még a jelenlegi szűkös költségvetés és alacsony személyzeti létszám mellett is.

Történeti visszatekintés

A II. világháború éveiben sok holland állampolgár került börtönbe, noha normális körülmények közepette sohasem jutottak volna oda. Tekintve, hogy teljes napokat kellett celláikban tölteniük, többé-kevésbé rászorították őket a körülmények, hogy átgondolják: hogyan tölthetik el leghatékonyabban az idejüket a börtönben. A fogvatartás időszaka felhasználható gondolkodásra és tanulásra, s megfelelő felszerelés birtokában: képzésre és oktatásra is. Így aztán a háborús idők során a fogvatartottak felismerték, hogy azok az elítéltek, akik valóban bűnözők voltak, többnyire nem kapcsolódtak be a hatékony (szakmunkás) képzésbe, ennél fogva állás nélkül maradtak. Megfigyelték azt is, hogy ezeket az elítélteket sokszor pszichológiai vagy akár pszichiátriai rendellenességek is jellemezték, s a börtönben töltött idő hasznosítható kezelésükre is.

Így aztán a háború után a holland börtönrendszer lassan átalakulásnak indult. Egyébként Európa számos országában, továbbá Amerikában és Kanadában ugyanilyen, a háborús idők tapasztalataiból kiinduló fejlődési irányokat figyelhetünk meg. A reszocializáció különösen a háború alatt megszállt országokban került bevezetésre.

Új programokat kellett kialakítanunk az elítéltek börtönben töltött idejének hasznosítására. A háború utáni időszakban sok ország kísérletezett a börtönrendszer átalakításával. A börtönben töltött idő „célja” ugyanakkor nem változott: a börtönbüntetés funkciója a társadalom ellen elkövetett **bűncselekményekért kirótt büntetés** kellett, hogy maradjon.

A büntetés szempontja mellett azonban egyre erőteljesebb szerepet kapott a **reszocializáció** gondolata. A börtönbüntetés ideje alatt az elítéltet fel lehet készíteni a szabadulásra. Ezt először is a családdal való kapcsolatok intenzívebbé tételével próbálták elérni. Heti egy óra beszélőt engedélyeztek, s lehetővé tették a telefonkapcsolatot is a családdal. Másodszor, a fogvatartottak normális szakmai előkészítésben részesültek, és – szükség esetén – szakképesítést kaptak az adott foglalkozási ágra. Harmadszor, akiknek erre szüksége volt, kezelési programban vettek részt, s magasabb szintre emelték szociális készségeiket is. Az ilyen tevékenységi programok mögött az a megfontolás húzódott meg, hogy az újonnan elsajátított készségekkel a volt fogvatartottak eredményesebben kapcsolódnak be a társadalomba, és kevésbé válnak visszaeső bűnözőkké.

Sok évbe telt, amíg ez a változás elfogadtatásra talált, és a kapcsolódó eszmék megvalósultak. Először is meg kellett találnunk a legjobb munkamódszert. Az egyetemekkel – különösen a pszichológiai és a szociológiai tanszékekkel – karöltve kutattuk a legjobb programo-

kat az elítéltek befolyásolására és képzésére. Sokszor saját hibáinkból tanulva haladtunk előre, mert az elítéltek számára furcsa volt, hogy pozitív szándéktól vezérelve kerülnek a figyelem középpontjába, így nem mindig kapcsolódtak be teljes lelkesedéssel az új programokba.

Ugyanakkor képzési programokat kellett kidolgoznunk a börtönökben munkáltatott elítéltek részére is. Az új munkacélok egyúttal új megközelítést követeltek a börtöntisztai állomány részéről is. Az állománynak jobban kellett ismernie a rendbontások okait, s azok hatását az elítéltek magatartására. Megtanulták, hogy a fogvatartott rossz magaviselete sokszor a szervezetlenség eredménye, vagy az utasítások meg nem értésének a következménye, amely az elítélt alacsony intelligenciaszintjének tudható be.

A klasszifikáció napjainkban

Időről-időre be kellett látnunk, hogy az elméleti megoldások nem mindig válnak be a gyakorlatban. Ezen kívül a társadalomban végbemenő átalakulások miatt a börtönrendszer változásai nem követték elég gyors ütemben a társadalmi mozgásokat. Példa erre a kábítószerhasználat és a bűnözés, amely szervezettebbé vált és bűnözőcsoportok irányítása alá került – ami hozzáértő válaszok kidolgozását követeli a börtönprogramok összeállításánál.

Mínde az jelzi, hogy a börtönrendszert folyamatos átalakulás kíséri, ami továbbra is jellemző marad, hiszen a társadalmunk is folyamatosan változik. Az olyan országok mint Magyarország, rövidebb idő alatt megvalósíthatják a szükséges változásokat, mint más országok tették. A többi országban kidolgozott know-how segíthet a Magyarország számára legmegfelelőbb megoldások kiválasztásában, s nem kell újra végig próbálni a múltbeli kísérleteket. Persze a változás nem megy végbe egyik napról a másikra. Nagyobb költségvetés, nagyobb állománylétszám, több oktatás és képzés az állomány részére, esetleg jobban felszerelt börtönépületek szükségesek – amelyek elérése hosszabb időt igényel. Mindenesetre a többi ország tapasztalatai egyértelműen jelzik, hogy az átalakítások megérik a ráfordított időt és pénzt.

Az elmúlt évszázad második felében mi Hollandiában ugyanolyan problémákkal küszködünk, mint most önök Magyarországon. A költségvetés túlságosan szűkös volt a változtatásokhoz: nem volt elég pénz az állománylétszám növelésére, vagy a bevezetni szándékozott programokhoz szükséges anyagok beszerzésére. Az állomány szűkre szabott létszáma miatt az állomány tagjait túl sok fogvatartottért terhelte felelősség.

Ám ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szükséges változtatások bevezetésével meg kellene várnunk azt a pillanatot, amikor már elég pénz áll rendelkezésre. Számos változás megvalósítható a jelenlegi körülmények között is.

A börtönrendszer átalakulásának egyik legfontosabb eleme, hogy tapasztalataink szerint minél többet tudunk az egyes elítéltekről, annál hatékonyabb rezsimit és kezelést tudunk személyekre lebontva alkalmazni. Sőt, mi több, az elítélt erős és gyenge oldalait ismerve azt is felmérhetjük, hogy milyen kockázatot jelent elítélttársaira vagy az állomány tagjaira. A klasszifikáció eredményeképpen az állomány jobban tud kommunikálni az elítélttel nehéz helyzetekben, és tudja, hogyan kerülhetők el az agresszív reakciók.

Emellett az is világossá vált, hogy a fogvatartottak egy része esetében a rendőrséggel és a bíróval való érintkezés nélkül hatékonyabb átnevelés és társadalmi beilleszkedési képzés valósítható meg. Az ilyen elítéltek számára alternatív büntetést dolgoztunk ki. Nekik valami-

lyen szociális munkát kellett végezniük a társadalom többi tagja számára, vagy speciális kurzusokon kellett részt venniük. Az elítéltekre alternatív büntetésként kirótt munkák a következők lehetnek: segédkezés idős otthonában, grafiti eltávolítása (amit lehet, hogy éppen ők készítettek) vagy a városi parkok tisztántartása. Az alternatív büntetést töltők nem találkoznak a valódi bűnözőkkel, s ennek eredményeként nem érik őket negatív hatások a büntetés letöltése során.

Ez azt is jelenti, hogy viszonylag több súlyos bűnöző lesz börtönben vagy előzetesben, jól lehet az alternatív büntetés alkalmazásával a fogvatartottak száma feltétlenül csökkenni fog. Az említett elítéltsoport esetében éppen ezért még fontosabb információhoz jutni pszichológiai és pszichiátriai helyzetükről, illetve társadalmi háttérükről. Ezt követően speciális részmeket lehet kidolgozni az ilyen elítéltek számára. Ezek lehetnek azonos bűncselekményt elkövető, azonos rendellenességgel vagy azonos drogproblémával jellemezhető elítéltsoportok.

Miért kell a klasszifikáció?

Minden börtönben időről-időre fellép olyan helyzet, amely nehézségeket jelent az intézet állományának: elítéltek közötti verekedések, tiltott dolgok és eszközök használata, az állomány tagjainak megfenyegetése vagy öngyilkossági kísérletek. Mindezek negatív érzéseket keltenek az állomány tagjaiban, vagy kockázatot jelentenek számukra. Ilyen helyzetekben az állomány tagjai nem érzik magukat biztonságban, illetve más esetekben bűntudatot éreznek amiatt, hogy nem tudták megakadályozni a kialakult helyzetet.

A klasszifikáció bevezetésével és a fogvatartottak jobb megismerésével az állomány tagjai sok esetben előre jelezhetik és felkészülhetnek az elítéltek reakciójára, viselkedésére. Ennek köszönhetően megakadályozhatják olyan helyzetek kialakulását, amelyek veszélyt jelenthetnek a többi elítéltra vagy az állományra.

Néhány példa világosabbá teszi ezt a tézist. Ha egy pszichológiai teszt alapján tudomására jut, hogy az adott elítélt agresszív, mert bizonytalanak érzi helyzetét, akkor meg tudja akadályozni az agresszív fellépést olyan feltételek kialakításával, hogy az elítélt ne legyen bizonytalanságban. Vagy ha kérdőívre adott válaszokból tudja, hogy a fogvatartott már több ízben foglalkozott az öngyilkosság gondolatával, ráadásul egy pszichológiai teszt ezt kiegészítette azzal, hogy az elítélt depresszióval küszködik, akkor módjában áll az öngyilkosság megfékezése nyugtatók beadásával vagy fogvatartott szorosabb megfigyelésével egy biztonsági zárkában. Ha tudja, hogy a fogvatartott intelligenciaszintje nagyon alacsony, akkor számíthat rá, hogy nem mindig viselkedik a várakozásoknak megfelelően, egyszerűen azért, mert nem fogja fel, amit mondtak neki. Az ilyen elítélt csak azért obsturál vagy agresszív, mert nem kapott elég részletes eligazítást. Ha megismételtetjük vele az utasítást, akkor fel tudjuk mérni, hogy megértette-e teljes mértékben a mondottakat.

A fogvatartottak jobb megértése érdekében kérdőíveket és szelektív teszteket dolgoztunk ki: bevezettük a klasszifikációt vagyis – ahogy ma mondjuk – megszerveztük a fogvatartottak szelektációját, kiválasztását. Ezzel a módszerrel a legtöbb esetben el tudjuk kerülni az agressziót kiváltó helyzeteket. Az agressziót és a nem kívánt helyzeteket úgy kerülnhetjük el, hogy az elítéltek szükségletei szerint járunk el, ismerve problémáikat vagy gondolkodásukat, normáikat. Ha az elítélteket az általánosan elfogadott gondolkodásmód-

hoz és értékrendhez kívánjuk közelíteni, akkor azzal kell kezdenünk, hogy mi is megértjük gondolkodásmódjukat vagy indulataikat.

Ha több ismerettel rendelkezünk egy elítéltről, akkor el tudjuk különíteni a kemény bünnözöt az enyhébb bűnelkövetőtől. Vagy a szexuális bűnelkövetőt a szexuális áldozattól, vagy a kábítószer-fogyasztót a „tisztá” fogvatartottól. Ezáltal kivédhetők az elítéltet érő stresszhatások, amelynek eredményeként elkerülhető az elítéltek közötti agresszió. A szelekció révén egyúttal megakadályozható az olyan szubkultúrák kialakulása, ahol egy elítélt befolyása alatt tart más fogvatartott(ak)at.

A klasszifikáció lehetőséget kínál a fogvatartottak kiválasztására, osztályozására. Így azonos csoportba rendezhetők az azonos rendellenességgel, azonos problémával vagy azonos bűncselekménnyel jellemezhető fogvatartottak s ezáltal a szükségleteiknek megfelelő oktatásban, képzésben vagy kezelésben részesülhetnek a börtönben töltött idejük alatt.

A klasszifikáció Magyarországon

Idén októberben egy kísérleti program vette kezdetét a miskolci fiatalokúak intézetben a PHARE-projekt keretében. Ezt megelőzően magyar és holland szakértők kérdőíveket és tesztekét válogattak össze a magyarországi klasszifikáció során való felhasználás céljából. Néhány esetben a kérdőíveket a magyarországi helyzethez igazították, mert a magyar börtönhelyzet és a társadalmi körülmények eltértek attól az országtól, ahol a kérdőív készült.

A kísérleti program előkészítése során a következő klasszifikációs módszert választották ki a magyarországi helyzetre. A kísérleti program 2004 áprilisi értékelése ki fogja mutatni, hogy milyen kiigazításokra van szükség.

A klasszifikáció sok tényrt tartalmaz a fogvatartotttról. Ezek a tények az elítélt társadalmi hátterére, egészségi helyzetére, pszichológiai és pszichiátriai állapotára és intelligenciájára vonatkoznak. Ezeket az információkat az előzetes fogvatartásba vételtől számítva három hónapon belül be kell gyűjteni.

Ez a folyamat a büntetés-végrehajtási intézetbe való felvétel napjával kezdődik, egy orvosi vizsgálattal és a nevelő általi felvétellel. A befogadás egy kérdőívvel kezdődik, amely felméri a fogvatartott társadalmi helyzetét és családját, tanulmányait és szakmai képzettségét, egészségi állapotát, függőségét s múltbeli bűncselekményeit. Különösen fiatalokúak esetében hasznos ezen kérdések többségét a (nevelő)szülőknek vagy a gondviselőknek is feltenni. Erre nem azért van szükség, hogy a fiatalokú ösztinteségét felülbírálják, hanem azért, hogy jobb betekintést kapjunk a fiatalokú és szülei viszonyáról, a család társadalmi hátteréről s a fiatalokú előéletéről.

A befogadást követően a pszichológus egy intelligencia-tesztet – RAVEN – és egy pszichológia-tesztet – SDQ (Strength and Difficulties Questionnaires – Erős és gyenge oldalak kérdőívei) – végeztet el a fogvatartottal. Az SDQ globális információt ad a fogvatartott pszichológiai állapotáról.

Ha az SDQ eredménye arra utal, hogy az fogvatartott esetében rendellenességek várhatók, vagy amikor a büntetés-végrehajtási intézetben tanúsított magaviselete ezt indokoltá teszi, akkor mélyebb tesztek bevetésére is sor kerül, ilyen a BDHI (Buss-Durkee Hostility Inventory – Buss-Durkee ellenséges hajlam felmérés), amely a direkt és az indirekt agresszió-

ót mutatja ki, a DUDIT (Drugs Use Disorders Identification Test – Droghasználati rendelkezés-azonosító teszt), amely a drogfüggőség mértékét mutatja ki, vagy egy öngyilkossági hajlamot mérő felmérés. Mindezeket a tesztek az intézet pszichológusa végzi el.

Ezeket az információkat rendszeres TVA-jelentések* (Tasks and Skills Analysis – Cél- és készség-elemzés) egészítik ki, amelyet az elítéltenél gyakori kapcsolatban lévő börtönőrök készítenek írásban a fogvatartott magaviseletéről és fejlődéséről.

Valamennyi teszt és kérdőív adatokkal segíti a klasszifikációt, s az már a pszichológus felelőssége, hogy az elítéltenél vonatkozó információkat összegyűjtse, szelektálja, és megfelelő következtetéseket vonjon le azokból. Ezt követően a pszichológus tájékoztatja az állomány minden olyan tagját, aki kapcsolatban áll az elítéltenél, az elítéltenél állapotáról, s arról, hogy milyen kockázatot jelent társaira vagy az állomány tagjaira. Ezt a tájékoztatást a befogadási bizottsághoz is el kell juttatni, amikor az elítéltenél elhelyezéséről döntenek. Ennélfogva célszerű, ha a pszichológus tagja a befogadási bizottságnak. Az orvosi és pszichológiai információ hozzáférése – az adatvédelmi szempontokat figyelembe véve – korlátozott. A kezelés oldaláról lényeges adatokról azonban tájékoztatni kell az illetékes kollégákat!

Fontos, hogy a tesztek és a kérdőívek feldolgozása azonos legyen minden büntetés-végrehajtási intézetben. Ez azt is jelenti, hogy ugyanazokat a tesztek és kérdőíveket kell mindenhol használni. Ez különösen fontos, amikor az elítéltenél áthelyezik egy másik intézetbe. Ha az elítéltenél együtt a rá vonatkozó dossziét is megküldik, akkor a fogadó intézet számára minden tény rendelkezésre áll az elítéltenélről, a kezdetektől fogva. Sőt, mi több: a fogvatartottnak nem kell újra végigmennie a tesztek és kérdőívek sorozatán.

A következő táblázatban áttekintést adunk a magyarországi klasszifikáció által nyújtott választási lehetőségekről. Ez a táblázat már szerepelt a „Javaslat a fiatalok és a felnőttek klasszifikációjára a magyar börtönökben” (Proposal on Classification for Juveniles and Adults in the Hungarian Prisons) című projekt-jelentésben.

Felhasznált dokumentum	Felhasználó	További információ a dokumentumról, valamint hozzáférés az eredményekhez
Szabványos börtön-befogadás fiatalok részére	Nevelő	A befogadást a nevelő végzi, amikor a fiatalok belép a börtönbe. Ez egy hasznos teszt a börtönben dolgozó team ¹ számára, a teszt eredményeként keletkező információt pedig az egész team használja. Az információ egy központi adatbázisba kerül. A befogadó tesztből származó információ értelmezését egy pszichológus végzi. Ha további méréseket indokló indikációk vannak, akkor az érintett területeken újabb tesztek vannak be.
Szabványos börtön-befogadás fiataloknál (a szülőknek és gondviselőknél)	Nevelő	A nevelő eljuttatja a befogadási tesztek egy fiatalok szüleikhez vagy gondviselőikhez egy levélben, amely tartalmazza a látogatási dátumokat. A címzettek visszaküldhetik a befogadási tesztek, vagy beszélő során átadhatják az instruktornak, vagy a látogatás alatt is kitölthetik azt.

* A rövidítés a holland elnevezés kezdőbetűiből származik.

1 A team tagjai: pszichológus(ok), instruktor(ok) - akiket Magyarországon nevelőknek hívnak -, körletfőfelügyelő(k) és körletfelügyelő(k) abban a körletben, ahol a fogvatartottat (előzetes vagy elítéltenél) elhelyezik.

KITEKINTÉS

Felhasznált dokumentum	Felhasználó	További információ a dokumentumról, valamint hozzáférés az eredményekhez
Szabványos börtön-befogadás felnőttek részére	Nevelő	A nevelő végzi el a befogadást, amikor a fogvatartott belép a börtönbe. Ez olyan teszt, amely hasznos a team számára a börtönben, a tesztből leszűrhető információ pedig az egész team munkájához fontos. Az információ egy központi adatbázisba kerül. A befogadó tesztből származó információ értelmezését egy pszichológus végzi. Ha további tesztek indokló indikációk vannak, akkor az érintett területeken újabb tesztek vannak be.
RAVEN / Intelligencia-teszt fiatalkorúaknak és felnőtteknek	Pszichológus	A fogvatartott intelligenciaszintjének ellenőrzése révén jelzéseket adhatunk, hogy az állomány tagjaiból álló nehézségekkel szembeüthet a célok megértésével. Ennek megfelelően, helyes megközelítéssel kiszűrhető az agresszív viselkedés. A RAVEN-teszt révén nyert információt a befogadó bizottság és az az iskola kapja meg, ahová a fogvatartott kerül. A kapott eredményeket pszichológus értékeli.
TVA-h fiatalkorúaknak	Körlet-felügyelő	A TVA-h a fiatalkorúaknak szánt kérdőív, feladatok és készségek mérésére. A bejelölendő válaszokat kínáló kérdőíveket az őrs összeállíthatja és három hónaponként értékelheti. Az információt a teljes team hasznosíthatja. A TVA eredményeit pszichológus értékeli. A TVA magyar változata a TVA-h.
SDQ fiatalkorúaknak	Pszichológus	Az SDQ teszt kockázat-értékelést ad a fogvatartottról, azon pszichológiai és pszichiátriai rendellenességekről, amelyek pszichés, depressziós vagy öngyilkos magatartáshoz vezethetnek. Az információ egy központi adatbázisba kerül, s ott egy pszichológus értelmezi az eredményeket.
SDQ felnőtteknek	Pszichológus	Az SDQ teszt kockázat-értékelést ad a fogvatartottról, azon pszichológiai és pszichiátriai rendellenességekről, amelyek pszichés, depressziós vagy öngyilkos magatartást válthatnak ki. Az információ egy központi adatbázisba kerül, s ott egy pszichológus értelmezi az eredményeket.
BDHI / Kockázatfelmérés fiatalkorúaknál	Pszichológus	Ezt a tesztet a fiatalkorú bűnelkövető agresszív vagy ellenséges magatartásának mutatójaként lehet használni. Az eredményeket pszichológus értelmezi s azok adatbázisba kerülnek. A teszt révén nyert információ szükség esetén eljut a teamhez és a befogadó bizottsághoz. A BDHI akkor kerül alkalmazásra, ha a szabványos befogadási teszt vagy az SDQ agresszív magatartásra utal.
BDHI / Kockázatfelmérés felnőtteknél	Pszichológus	Ezt a tesztet a fiatalkorú bűnelkövető agresszív vagy ellenséges magatartásának mutatójaként lehet használni. Az eredményeket pszichológus értelmezi s azok adatbázisba kerülnek. A teszt révén nyert információ szükség esetén eljut a teamhez és a befogadó bizottsághoz. A BDHI akkor kerül alkalmazásra, ha a szabványos befogadási teszt vagy az SDQ agresszív magatartásra utal.
DUDIT / Függőség-vizsgálat fiatalkorúaknál és felnőtteknél	Ápoló	Az ápoló tesztelheti a kábítószeres függőséget. A fogvatartott itt is kitölti a kérdőív pontjait. A teszt során keletkezett információ a pszichológushoz vagy a kezelőorvoshoz – illetve ha szükséges – a biztonsági tiszthez jut el. A függőség-vizsgálatot akkor végzik el, ha a szabványos befogadási teszt vagy az SDQ ilyen indikációt eredményez.

Felhasznált dokumentum	Felhasználó	További információ a dokumentumról, valamint hozzáférés az eredményekhez
Öngyilkos-hajlam teszt fiatalkorúaknál és felnőtteknél	Pszichológus	Az öngyilkossági teszttel kimutatható akkor fogvatartott öngyilkossági hajlama. Ezt a tesztet akkor végzik el, ha a szabványos befogadási teszt vagy az SDQ öngyilkossági hajlamra utaló indikációt eredményez. Az eredményeket pszichológus értelmezi, s azok központi adatbázisba kerülnek.
Kézikönyv a felmérésekhez (fiatalkorúaknak és felnőtteknek)	Nevelő	A nevelőtiszt által írt jelentésekből számára információt hasznosíthatja a befogadási bizottság. A jelentéseket összefoglaló kézikönyv célja a jelentések szabványosítása azok színvonalának javítása érdekében. A jelentések rendszeressé tehetők, és a bennük feltárt információt a team használhatja.
SAVRY / Kockázatfelmérő teszt fiatalkorúaknak²	Pszichológus	A SAVRY olyan teszt, amely különféle területeken ad kockázatbecslést. Magában foglalja a fiatalkorú bűnelkövetőtől szerzett információt és a korábbi ismert adatokat is. A teszt révén nyert információt egy pszichológusnak kell értelmeznie.
HCR-20 / Kockázatfelmérő teszt felnőtteknek²	Pszichológus	A HCR-20 olyan teszt, amely különféle területeken végez kockázatbecslést. Magában foglalja a fiatalkorútól szerzett információt, illetve a korábbi ismert adatokat is. A teszt révén nyert adatokat egy pszichológusnak kell értelmeznie.

Az állomány és a klasszifikáció

Az információgyűjtést legeredményesebben az állomány tagjai végezhetik abban a börtönben, ahol az elítélt tartózkodik. Amikor a nevelő meghallja a kérdőív kérdéseire adott választ, azonnal birtokába jut minden információnak, amelyre a munkája során szükség van. Vagy amikor a börtönőr megírja a jelentését az adott elítélttel kapcsolatos megfigyeléseiről, akkor jobban megérti a fogvatartott viselkedésében bekövetkezett változásokat. Nagyon fontos azonban, hogy minden információt megosszunk azokkal a kollégákkal, akik ugyanazokkal az elítéltekkel foglalkoznak. A pszichológus koordinálja és tárolja az elítéltekre vonatkozó minden információt, ezen kívül ő felel az információk továbbításáért az állomány tagjaihoz. Az információk megosztásában a lehető legkevesebb korlátozást kell alkalmazni.

Az információk azonban egyúttal felelősséget is jelentenek az állomány minden tagjának. Az elítéltekre vonatkozó információ bizonyos értelemben „üzleti titok”, és soha nem hozható nyilvánosságra. Az állománynak szüksége van ezekre az információkra, hogy a legbiztonságosabb körülmények között dolgozhassanak, és hogy megakadályozzák az elítélteket agresszív tettek elkövetésében. Ezért ezeket az információkat csak azokkal a munkatársakkal szabad megosztani, akik ugyanazokkal a fogvatartottakkal vannak kapcsolatban. Erre a titoktartásra szükség van az elítélt magánéletének védelme érdekében: azért, hogy szabadulás után valós esélyt kapjon a társadalomba való beilleszkedésre. Vagyis ha valaki a klasszifikáció során kiderült információt megosztja kívülállókkal vagy a nyilvánossággal, akkor megszegi hivatásának viselkedési kódexét.

² A SAVRY és a HCR-20 nem kerül alkalmazásra a kísérleti programban. Azok ismertetője csak angolul érhető el.

Ha tájékoztatás kapunk az elítéltről, akkor őszinte és megbízható információkra számíthatunk. Az elítélttel való beszélgetés során nyíltságra vagy legalábbis stresszmentes légkörre van szükség. Ez csak akkor érhető el, ha az elítélt megérti, hogy a tájékoztatás a saját érdekében történik, és abban is biztos lehet, hogy az információ megbízható kezekbe kerül. Ez egyfajta jó viszonyt feltételez az elítéltek és az állomány tagjai között. A kommunikáció során meghatározó fontosságú, hogy hogyan beszélünk a fogvatartottal s hogy hogyan szólítjuk meg. Általában – a szabályok értelmében – a megszólítás formális változata például „Kovács elítélt”, de a jobb és nyíltabb kontaktus érdekében célszerűbb a keresztnév használata. Ez nem csorbítja az elítélt részéről megnyilvánuló tiszteletet az állomány tagja iránt, viszont sokat segít az emberek közötti távolság csökkentésében, ami megkönnyíti a nyíltabb és teljesebb információgyűjtést.

A kommunikációról fentebb írottak mögött meghúzódó filozófia az, hogy amellet, hogy az elítélt büntetés céljából való börtönben tartása prioritást élvez, az állomány tagjainak az is feladata, hogy az elítélteket felkészítse a társadalomba való visszatérésre a szabadulás után. Tehát az őrizet mellett a másik cél a fogvatartott oktatása, sőt újrannevelése. A személyzet szerepe tehát időnként tanári vagy oktatói hangsúlyt is kap.

Az említett nyílt kommunikáció mellékhatása, hogy az elítéltek adott esetben többet beszélnek magukról: ha stresszes állapotban vannak vagy problémák vannak a családban, ha megromlott a barátjójukkal való kapcsolat, vagy ha gondjaik vannak a többi elítélttel. Ilyen esetekben a nevelő vagy őr meg tudja akadályozni a veszélyhelyzetek tettekké sűrűsödését, hiszen meg tudja beszélni a fogvatartottakkal, hogy milyen megoldást lehet találni a problémáikra, és nem csupán a feszültség külső jeleinek észleléséből sejtji, hogy az elítéltek valamilyen gondja lehet.

Az elítéltek és az állomány között jobb kapcsolat annak a függvénye, hogy milyen gyakran találkoznak, azonban ha a börtönör minden műszakot más körletben tölt el, akkor sok elítéltről kell konkrét információkkal rendelkeznie. Ez megnehezíti a megfigyelést, és az információk memorizálását egy bizonyos elítéltről készítenő TVA-jelentéshez. Nálunk Hollandiában az a tapasztalatunk, hogy jobb minőségű tájékoztatást, jelentést és megfigyelési eredményeket kapunk, ha az őrk általában ugyanabban a körletben dolgoznak. Ritkán fordul elő – legalábbis nem gyakrabban, mint ezelőtt – hogy az állomány és az elítéltek közötti kapcsolat túl bizalmasá válik.

Van más módszere is a jó kommunikáció kialakításának speciális elítéltsocsoportokkal. Amint bizonyára tudják, Hollandiában sok bevándorló él. Szeretnénk, ha integrálódna a társadalmunkba. Ezzel összhangban Hollandiában minden szervezet köteles állományában az etnikai csoportok képviselőit alkalmazni: olyan arányban, amilyen arányban azok a hivatal vagy a börtön helyszínén képviseltetik magukat. Ez egyfelől bizonyos garancia arra, hogy az érintett kisebbségek álláshoz jussanak. Másfelől azért is fontos, mert ez egyfajta nyugalmat biztosít a börtönökben. Az etnikumokhoz tartozó kollégák segítségével a holland állománynak sikerült jobban megértenie az etnikai fogvatartottak viselkedését, sőt mi több, az etnikai csoporthoz tartozó kollégák bevonásával számos kritikus helyzeten sikerült felülkerekedni. Például megemlítettek egy Marokkóból érkezett berber nyelvet használó fiú esetét, akivel sikerült anyanyelvén kommunikálni, amikor már pszichés tünetek kezdtek nála fellépni.

Az állomány tagjai megtanulták egymástól a más etnikai-kulturális közegükből származó fogvatartottak reakcióinak értelmezését. Így megértettük, hogy egy elítélt adott esetben miért nem fogad el ételt egy nőtől, vagy ha azt – a nem-higiénikusnak tekintett – jobb kézzel kínálják.

Mit jelent a klasszifikáció a jövő számára?

A kísérleti program végeztével és az eredmények értékelését követően a klasszifikációt valamennyi magyar büntetés-végrehajtási intézetben be lehet vezetni. A tesztek és a kérdőívek, valamint a miskolci fiatalkorúakat fogva tartó intézet állományának tapasztalatai minden intézetben hasznosíthatók. Ez egyfajta „oktatók oktatása” (train-the-trainer) folyamat, amelynek keretében a miskolci állomány minden tapasztalatát megosztja a többiekkel a klasszifikáció bevezetése érdekében. Ráadásul sok intézetben vannak már olyanok, akik részt vettek a Pilisszentkeresztben megrendezett általános tanfolyamokon, s ott részletesebb tájékoztatást kaptak a klasszifikációs projektről.

Amint már említettük, a tesztek és a kérdőívek szabványosítása fontos feladat. A jövőben még több oka lesz annak, hogy a klasszifikáció, a tesztek és a kérdőívek azonos szabványhoz igazodjanak. Amikor a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága összegyűjti ezen adatokat valamennyi elítéltről, akkor jobb betekintést kaphat a börtönpopuláció helyzetébe s a fogvatartottak problémáiba. Ez egyfelől demográfiai és kriminológiai statisztikai adatokat jelent: elítélt férfiakról, nőkről, fiatalkorúakról, az általuk elkövetett bűncselekményekről és etnikai identitásukról. Másfelől ez adja az alapot a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, sőt az Igazságügyi Minisztérium döntéshozatali munkájához, hiszen információt közöl a fogvatartottak kábítószer-függőségéről, egészségi és pszichológiai helyzetéről, illetve az ezeken a területeken mutatkozó tendenciákról. Az említett információk gyűjtéséhez és tárolásához mindazonáltal egy, a jelenlegi fogvatartotti alrendszeret kiegészítő számítógépes adatbázis-rendszer létrehozása szükséges.

Ezek a kvantitatív és kvalitatív összefüggések alkothatják a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága érvrendszerét, amikor tervezett költségvetését indokolja az Igazságügyi Minisztériumnál, illetve a magyar kormánynál az elkövetkezendő évekre.

Új kezelési rezsimeket és speciális elítéltszoportokat képző programokat lehet kialakítani. Ilyenek lehetnek a szexuális elkövetők, a kábítószer-fogyasztók, az alkoholfüggők vagy a pszichológiai rendellenességgel jellemezhető fogvatartottak speciális körletei. A fogvatartottak ha magukra hagyva töltik napjaikat a börtönben, akkor ritkán változtatnak magatartásukon, ritkán javulnak meg. Márpedig ha azt akarjuk, hogy az elítéltek szabadulásuk után teljesen integrálódjanak a társadalomba, s ne váljanak visszaesők, akkor a kezelésükre van szükség. Hollandiában az a tapasztalat, hogy ha az elítélt hatékony kezelési programban részesül, akkor jobb esélye van a sikeres reszocializációra, mint ha hosszabb börtönbüntetést szabtak volna ki rá. A visszaesési statisztikák Hollandiában nem rosszabbak, mint a hosszabb bebörtönzést favorizáló országokban. A hosszú börtönbüntetés során a fogvatartottak elidegenülnek a társadalomtól, és nagyon nehéz lesz számukra visszailleszkedni a társadalomba a börtönből való szabadulást követően.

Theo van Maanen
(Fordította: Huszár Vince)